

«історію України» і своєю творчістю та власним життям, подавши приклад політичного мислення й ідеології, створив українську націю.

Олександра Задорожна

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ 12 ПСАЛМА ДАВИДОВОГО У ПЕРЕСПІВІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Книга Псалмів – це своєрідний посібник із психології для християнина, джерело правил гідної поведінки у різних життєвих ситуаціях. Через молитви та щире каяття людина осягає Божий промисел. Написані у старозавітні часи, псалми й досі не втратили актуальності, оскільки духовна підтримка і мотивація необхідна кожній людині. Мабуть, тому в українській культурі сформувалася стійка традиція переспівування псалмів. Зокрема, знаковими є Шевченкові переспіви Псалмів Давидових.

Передусім помічаємо семантичну близькість першоджерела, зокрема старослов'янського варіанта дванадцятого псалма Давидового, і Шевченкового тексту. Таку подібність пояснюють факти з біографії автора (зокрема, те, що під час науки у дяка Псалтир був для Тараса підручником, також дяк часто відправляв учнів читати Псалтир над померлим). Сучасники згадують, що ця книга подобалася Шевченкові, багато псалмів він знав напам'ять. Водночас, згідно з християнськими канонами, протягом Великого Посту слід

було прочитати повністю Святе Письмо або хоча б Книгу Псалмів. Тобто Тарас Шевченко багато разів читав Псалтир, моральні засади, викладені у книзі, її образи, висловлення глибоко увійшли в його мовну свідомість. Тому природно сприймається контекстуальна близькість поетових ліричних роздумів із Божим Словом, пор. текст Шевченка: *Чи Ти мене, Боже милий, навек забуваєш, одвертаєш лице Своє, мене покидаєш?/ Доки, Господи, будеш мене забувати назавжди, доки будеш ховати від мене обличчя Своє?* і прототекст за Біблією в перекладі І. Огієнка: *Доки буду мучить душу і серцем боліти?/ Як довго я буду складати в душі своїй болі, у серці своїм щодня смуток?* У Шевченковому тексті фіксуємо чимало лінгвальних маркерів українства.

Передусім знаком національної культури є частотна у мовній практиці вигукова формула звертання людини до Всевишнього в екстремальних ситуаціях *Боже милий*, властива лише українській мові. Це природний мововияв емоцій, який засвідчує заглибленість Шевченка у традиції народного спілкування. Водночас сакральна лексема *Бог* уживається в поезії лише один раз (у прототексті – п'ять разів). Зауважимо, звертання *Боже милий* виділене логічним наголосом і задає урочистий, піднесений настрій подальшому монологові, зверненому до Господа, чий незримий образ імпліковано в кожному рядку вірша (друга особа однини дієслів *одвертаєш, покидаєш, спаси* та займенник *Твої* тощо).

Мовним знаком української культури є і фраза *серцем боліти* – журитися, уболівати (СУМ,

I, 215), універсального почуття скорботи – воно охоплює усіх людей, незалежно від соціального статусу, освіти чи статків.

Традиційно Шевченкові переспіви псалмів Давидових, як і першоджерело, зараховують до філософської лірики. Цьому сприяють і біографічні фактори – Кобзар писав переспіви псалмів під час важкої хвороби у В'юнищах. Проте рефлексії над текстом, а також аналіз творів, написаних у грудні 1845 року («Кавказ», «Холодний яр», «Заповіт»), дають змогу констатувати виразні громадянські мотиви вірша. Так, загальне семантичне тло переспіву творить емоційно-експресивна лексика, зокрема слова на позначення страждання (*мучить, боліти*) та мовні маркери причин скорботи (*ворог, злії, руки вражі*). Усі ці лінгвоодиниці ментально пов'язані з мотивом страждання українського народу, спричиненого політикою царської Росії. Так, негативну авторську оцінку цієї політики вербалізує насамперед частотна у творі лексема *ворог* (1. Той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник // Принциповий противник чого-небудь. 2. збірн. Супротивник на війні, у воєнних діях. – СУМ, I, 739), а також спільнокореневий прикметник *вражий* (1. поет. Ворожий. 2. лайл. Чортів, бісів. – СУМ, I, 757). У тексті переспіву відбувається взаємопроникнення цих ЛСВ: *І всі злії посміяться, як упаду в руки, в руки вражі, спаси мене од лютої муки*. У цьому поетичному фрагменті помітна також стилістична роль якісного прикметника *злії*. У мовній тканині вірша він субстантивується й стає контекстним синонімом до

слова *ворог*. Граматична форма множини іменника *злії* поглиблює семантичний об'єм слова і маркує значну кількість неприятелів, окреслену означальним займенником *всі*.

Один із лексичних ключів прочитання громадянського змісту переспіву дванадцятого псалма Давидового – означення *лютий* (*лютий ворог, люта мука*), частотне для Шевченкового дискурсу. У словниках зафіксовано низку відтінків у значенні цього слова: 1. Хижий, кровожерний, злий (про звіра, тварину). // Який виражає хижість. // Безжалісно жорстокий, нещадний (про людину). // Який виражає або в якому виявляється жорстокість, нещадність. // Доведений до розлюченості, гніву; дуже сердитий. // Який виражає розлюченість, гнів. 2. Який приносить надзвичайно тяжкі страждання, муки. // Надзвичайно сильний і невимовно тяжкий (СУМ, IV, 574). У тексті переспіву актуалізовано усі семантичні відтінки значення лексеми *лютий*, що поглиблює філософський зміст твору і розширює простір для його декодування: лютим ворогом може бути і змій-спокусник (диявол), і людина, і обставини, й історичні події. Проте дослідження Шевченкових поезій-«ровесників» розглядуваного переспіву дає змогу коректно інтерпретувати це означення, як у вірші «Холодний Яр»: *...стати на ворога лукавого, на лютого ляха; Не ховайте, не топчіте Святого закона, не зовіте преподобним лютого Нерона*. Саме ці контексти допомагають ідентифікувати семантику словосполучень *лютий ворог* і *люта мука* – жорстока політика загарбників, яка завдає страждань українсько-

му люду.

Своєрідність синтаксичної організації тексту переспіву створюють «комунікативні злами»: питальні речення змінюються спонукальними, і насамкінець вживається розповідне. Риторичні питальні речення – це синтаксична форма осмислення, ословлення тривалого періоду терпіння, розпачу та безвиході: *Чи Ти мене, Боже милий, навек забуваєш, одвертаєш лице Своє, мене покидаєш? Доки буду мучить душу і серцем боліти? Доки буде ворог лютий на мене дивитись і сміятись!* Семантику безнадії увиразнює авторська пунктограма – знак оклику наприкінці питального речення. Крім синтаксичних засобів, кульмінацію скорботи увиразнює повтор лексеми *доки* ‘до яких пір’ (СУМ, II, 351).

Динамічність сучасного йому світоустрою Шевченко, як і псалмоспівець, передає у спонукальних реченнях: *Спаси мене, спаси мою душу, да не скаже хитрий ворог: «Я його подужав». Спаси мене...* Проте, на відміну від сакрального тексту, де спостерігаємо цілий ряд синонімічних дієслів на позначення вияву Божої милості (*Зглянься, озвися до мене, о Господи, Боже мій! Просвітли мої очі, щоб на смерть не заснув я!*), поет трикратно вживає лексему *спаси*, що акцентує на вкрай скрутному становищі свого народу, на необхідності порятунку.

Відзначимо, що автор дещо видозмінив прототекстову модель, вживаючи більше розповідних речень: *Я надію на милість Твою покладаю, моє серце радіє спасінням Твоїм! Я буду співати Господеві, бо Він добродійство для мене вчинив...!*

...помолюся і воспою знову Твої блага чистим серцем, псалмом тихим, новим. Так Шевченко прагне наголосити, що пусті розмови та розмірковування над покращенням становища його народу неактуальні, а назріла нагальна потреба конкретних реформ щодо українства.

Звернімо увагу й на те, що Книга Псалмів належить до Старого Заповіту, проте семантичний ключ до трактування цього сакрального тексту знаходимо в Новозавітньому тексті (Євангеліє від Матвія, 27:46): *А коло години дев'ятої скрикнув Ісус гучним голосом, кажучи: Елі, Елі, лама савахтани? цебто: Боже Мій, Боже Мій, нащо Мене Ти покинув?* Кульмінація страждань Божого Сина – приклад християнам для смиренного витривання у скорботах. Ліричний герой Т. Шевченка, як і Спаситель, переживає невимовний біль, втрату сил, насмішки ворогів і сумнівається у підтримці Бога-Отця. Далі текст Євангелія гарантує торжество правди, подає надію на порятунок, упевненість у перемозі над супротивниками.

Саме непохитну віру в Божу правду та неминучість зміни національної історії експлікує фінальна частина твору, сповнена високої сакральної семантики: *Спаси мене, помолюся і воспою знову Твої блага чистим серцем, псалмом тихим, новим.* Ця думка повторюється і в інших творах Кобзаря на світську тематику, написаних у цей же період: *Ми віруєм Твоїй силі і духу живому. Встане правда! Встане воля! І Тобі одному помоляться всі язики вовіки і віки («Кавказ»); Стережіться ж, бо лихо вам буде, тяжке лихо!.. Дуріть дітей і брата сліпого, дуріть себе, чужих людей,*

та не дурить Бога. Бо в день радості над вами розпадеться кара. І повіє огонь новий з Холодного Яру («Холодний Яр»). Високе сакральне звучання цитованих фрагментів досягається завдяки численним старослов'янізмам та конфесійній лексиці.

Лінгвістичний аналіз Шевченкового переспіву дванадцятого псалма Давидового засвідчує семантичну близькість сакрального прототексту і метатексту. Метафоризуючи філософський зміст сакрального твору, автор надає поезії виразної етномаркованої семантики, наснажує її громадянським змістом. Саме тому констатуємо оригінальне тлумачення Святого Письма крізь призму сучасних Кобзареві подій національної історії, непохитну віру в Бога, надію на Його милість для українців. Цю думку увиразнює й аналіз творів, написаних автором у грудні 1845 року («Кавказ», «Холодний Яр», «Заповіт»).

Галина Сюта

САМОПОВТОРИ В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

В українському мовознавстві та літературознавстві явище самоповторів розглядають у взаємозв'язку з проблемами автоцитатності і найчастіше ілюструють його прикладами із мовотворчості Т. Шевченка (М. Х. Коцюбинська, Ю. О. Івакін, М. Ігнатенко), але загалом різнорівневі мовно-естетичні (фоностиліс-